

Življenje v času avtoritarizma

O stanju civilne družbe v Rusiji

EVGENIJ BELJAKOV

Medtem ko so bile februarja 2014 oči svetovne javnosti uprte v bleščečo zaključno slovesnost dotlej najdražjih olimpijskih iger v zgodovini, so se nedaleč od mesta Soči odvijali povsem drugačni dogodki. Nekaj mesecev trajajoči pat položaj na Trgu neodvisnosti v središču Kijeva, znanem tudi kot Majdan, ki je dotlej potekal relativno mirno, se je sprevrgel v tragičen in nasilen obračun. Dan pred zaključno slovesnostjo zimskih olimpijskih iger v Sočiju je več ukrajinskih športnikov sporočilo, da na igrah zaradi nasilnih spopadov v Kijevu in iz solidarnosti s protestniki ne bodo več sodelovali. FOTOGRAFIJA: KREMLIN/WIKIMEDIA COMMONS

Duma je sprejela nove, drakonske zakone, ki zadevajo ne samo tiste, ki bi želeli svobodno izražati svoje mnenje na spletu, temveč tudi tiste, ki bi želeli svoje mnenje s protestom izraziti na ulicah. Poslanci so namreč po potrebah vladajočih ukrojili zakon, ki je sicer značilen za rusko pravno tradicijo: oseba, ki se »nedovoljenih demonstracij« udeleži več kot dvakrat v obdobju 180 dni, se sedaj lahko kaznuje z visoko denarno kaznijo in celo z zaporno kaznijo do 5 let.

Ko so v svetovno javnost prišle novice o razsežnosti tragedije na Majdanu – v dveh dneh spopadov v središču Kijeva je bilo ubitih več deset ljudi –, sta tako Rusija kot Ukrajina vstopili v novo obdobje. Nezaslišana razsežnost nasilja v Ukrajini in vmešavanje Rusije sta namreč naznanjali konec t. i. posovjetskega obdobja, ki so ga zaznamovali relativno dobri odnosi med največjima državama naslednicama nekdanje Sovjetske zveze, ter nastanek novih (političnih) razmer v regiji, katerih pravi pomen se nam šele razodeva. Dan po pokolu v Kijevu so ruski državni mediji, ki predstavljajo levji delež tamkajšnjega medijskega prostora, začeli rusko javnost zasipati s stotinami novic, v katerih so svarili pred »vzponom nacizma v Ukrajini«. Čeprav je jasno, da je skrajna desnica na majdanskih protestih v določeni meri dejansko bila prisotna, pa je bilo poročanje o njenem obsegu in vlogi v kijevskih protestih ne le prenapihnjeno, temveč včasih celo povsem izmišljeno. In takšnih novic je bilo ogromno: ruski mediji so npr. prikazovali posnetke neidentificiranih oseb, ki so trdile, da so begunci iz vzhodne Ukrajine, katerih število naj bi po izračunu ruskih medijev do konca lanskega februarja naraslo na 675.000. Danes sicer vemo, da je na vrhuncu vojaških spopadov poleti 2014 – torej nekaj mesecev po omenjeni trditvi ruskih državnih medijev – na tisoče Ukrajincev zares prebegnilo prek ukrajinsko-ruske meje, in sicer zato, da bi ubežali vojaškim spopadom v regijah Doneck in Lugansk, toda z isto mero gotovosti lahko tudi trdimo, da takšno število v začetku marca še ni bilo realno. Ocen ruskih medijev ni potrdil nobeden neodvisni vir, prav tako pa ostaja skrivnost, na podlagi česa so do takšnih števil sploh prišli. Kljub temu pa so poročila o domnevnem eksodusu iz vzhoda države med nekaterimi deli prebivalstva vzhodne in južne Ukrajine uspela zasejati strah, čemur so gotovo pripomogli tudi vseprisotni ruski mediji, ki so vzhodnoukrajinskega prebivalstvu stalno zatrjevali, da prihajajo »kijevski nacisti«.

»Preprečevanje majdanskega scenarija«

Posledice negativne propagande, naperjene proti ukrajinskim protestnikom, so se nemudoma čutile tudi v ruski notranji politiki. Po izbruhu krimske krize je Vladimir Putin v enem svojih televizijskih nastopov kritiziral »peto kolono« in »narodne izdajalce«, ki naj bi s pomočjo tujih vlad Rusijo spodjedali od znotraj. Po Putinovem nastopu so številni oblasti naklonjeni televizijski voditelji in aktivisti jeli zatrjevati, da je Putin s tem imel v mislih rusko opozicijo in člo-

vekoljubne organizacije. Predstavljali naj bi namreč grožnjo ruski nacionalni varnosti, prav tako pa naj bi želeli ponoviti »majdanski scenarij« v Moskvi.

Putinovemu zgledu je sledil tudi ruski parlament. Duma so kritiki Kremlja že dolgo ironično označevali za »poblastnele tiskarje«, saj je znana po tem, da vseskozi sprejema nove represivne zakone. Toda leta 2014 so ruski poslanci dosegli novo, še nedoseženo razsežnost orwellovske zakonodaje.

Ruski zakonodajalci so tedaj pod drobnogled vzeli medmrežje, kjer so ljudje še pred nekaj leti lahko svobodno izražali svoje mnenje. Junija 2014 je duma uzakonila petletno zaporno kazen za »spodbujanje k ekstremizmu« na spletu. Definicija pojma »ekstremizem« je v ruski pravni tradiciji postala tako medla in nejasna, da bi vanj lahko padla vsaka kritika, ki postavlja pod vprašaj poštenost ali dobronamernost političnih ustanov. Doslej je bilo zaradi domnevnega ekstremizma na spletu izpostavljenih nadlegovanju že kar nekaj oseb, še pomembneje pa je to, da se večina uporabnikov interneta raje odloči za samocenzuro in raje dvakrat premisli, preden kaj objavi na blogih ali družabnih omrežjih.

Duma je sprejela tudi nove, drakonske zakone, ki zadevajo ne samo tiste, ki bi želeli svobodno izražati svoje mnenje na spletu, temveč tudi tiste, ki bi želeli svoje mnenje s protestom izraziti na ulicah. Poslanci so namreč po potrebah vladajočih ukrojili zakon, ki je sicer značilen za rusko pravno tradicijo: oseba, ki se »nedovoljenih demonstracij« udeleži več kot dvakrat v obdobju 180 dni, se sedaj lahko kaznuje z visoko denarno kaznijo in celo z zaporno kaznijo do 5 let. Pojem »nedovoljene demonstracije« so ruske oblasti iznašle na začetku tega tisočletja, ko so se majhne skupine kritično mislečih državljanov prvič podale na ulice, da bi izrazile svoje mnenje. Čeprav je ruska ustava zelo liberalna, kar se tiče svobode zbiranja, si oblasti ustavo in tozadevne zakone razlagajo na zelo nenavaden način: sicer povečini simbolično gesto prijave demonstracij pri pristojnih upravnih oblasteh so spremenili v zapleten birokratski postopek. Formalnost, ki je sicer običajna tudi drugod po svetu, se je v zadnjih 10 letih v Rusiji sprevrgla v pravi boj z oblastmi, kjer so možnosti, da bi pobudniki dejansko dobili t. i. »dovoljenje za shod«, zelo majhne. Ravno zato številni ruski protestniki pogosto sploh ne čakajo na dovoljenje oblasti, temveč se raje podajo na ulice in uveljavijo svojo ustavno pravico do »miroljubnega in neoboroženega zbiranja, shodov, srečanj, demonstra-

Sedaj lahko ministrstvo za pravosodje nevladne organizacije prisilno uvrsti na seznam »tujih agentov«, in sicer brez kakršnekoli obveze, da bi moralo to dokazati na sodišču. Doslej je bilo na seznam »tujih agentov« prisilno uvrščenih skorajda 70 nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z vprašanjem človekovih pravic, okoljevarstvom in celo znanostjo.

cij, pohodov in stavk«. V takšnih primerih je pogosto posredovala policija in množico protestnikov preprosto razgnala. Toda šele od leta 2014 je prvič po razpadu nekdanje Sovjetske zveze postalo mogoče, da oseba, ki se udeleži miroljubnega javnega shoda kate-rekoli vrste, pristane za rešetakami. In če vas zalotijo dvakrat v raz-dobju 180 dni, lahko tam ostanete kar 5 let. Pisci nove, drakonske zakonodaje so akt utemeljili z izjavo, da so takšni ukrepi nujni, če želijo preprečiti, da bi se protesti, podobni tistim v Ukrajini, razši-rili tudi v Rusijo.

Poslanci prav tako niso zamudili priložnosti, da bi svojo zagnanost dokazali tudi na ideološki fronti. Aprila 2014 je duma namreč po-novno oživila zakonski osnutek, ki kriminalizira »rehabilitacijo nacizma«. Ko je Putin sprejeti zakon potrdil in je ta stopil v polno veljavo, je »rehabilitacija nacizma« postalo kaznivo dejanje, ki se kaznuje z denarno kaznijo do 8.000 dolarjev ali triletno zaporno kaznijo. Četudi podobni zakoni, ki urejajo svobodo govora glede dogodkov v 2. svetovni vojni, obstajajo tudi v drugih evropskih državah, je ta v Rusiji, prav tako kot vsi tamkajšnji represivni zakoni, še posebej nejasno formuliran. Poleg kriminalizacije zanikanja dejstev, ki so bila dokazana na nürnberških sodnih procesih leta 1945, je ruska zakonodaja uzakonila zaporne kazni za »širjenje očitno lažnih informacij o aktivnostih Sovjetske zveze med dru-go svetovno vojno«. Glede na to, da je ruska politika naklonjena konstantnim novim razlagam zgodovine ter da svoji interpretaciji preteklosti želi zagotoviti mesto v uradno odobrenih zgodovinskih knjigah, se je sedaj razširil tudi strah, da bi se celo poklicni zgo-dovinarji lahko znašli pod pritiskom, že če bi zgolj omenjali vojne zločine in grozodejstva, ki jih je med vojno zagrešil Stalinov režim.

Nevladne organizacije na udaru

V preteklem letu so ruske oblasti pod lažnimi pretvezami blokirale številne neodvisne internetne strani, mnogi neodvisni novinarji pa so dali odpoved ali celo zapustili državo, nad peščico preostalih medijev pa se je izvajal takšen pritisk, da so delovali v stalnem strahu in negotovosti. Dva zakona pa iz množice represivnih ukrepov izstopata in sta po mojem mnenju storila največ strukturne škode ruski civilni družbi: gre za zakona, ki zadevata »tuje agente« in »nezaželene organizacije«.

Zakon o »tujih agentih« je bil sprejet leta 2012, ko se je Putin po-novno povzpел na oblast. V skladu z zakonom se je vsaka nevladna organizacija, ki prejema sredstva iz tujine in ki je »politično ak-

tivna«, na ministrstvu za pravosodje dolžna registrirati kot »tuji agent«. V očeh oblasti je ta termin povsem nevtralen, pomenil pa naj bi zgolj, da določena organizacija deluje v imenu zunanjih, torej tujih akterjev. Ko se organizacija registrira kot »tuji agent«, lahko sicer nadaljuje s svojimi aktivnostmi, a je podvržena dodatnemu in precej mučnemu birokratskemu nadzoru pristojnih instanc. Ne preseneča torej dejstvo, da so se vse večje človekoljubne organi-zacije odločile, da zakona ne bodo upoštevale. Razlog za to ne tiči zgolj v bremenu, ki ga prinaša dodatna papirologija, ki bi jo or-ganizacije morale izpolniti vsako leto, temveč tudi v dejstvu, da četudi organizacija prejema sredstva iz tujine, to še ne pomeni, da se zavzema za interese tujih akterjev. In kar je še pomembneje, že sam termin »tuji agent« v ruski družbi nedvomno nosi eksplicitno negativno konotacijo, ki nevladne organizacije retorično enači z vohuni.

Pravne bitke med uradniki na vseh nivojih in organizacijami za človekove pravice so se odvijale vse do junija 2014, posledično pa so bile številne nevladne organizacije in njihovi direktorji zaradi neizpolnjevanja zakonskih zahtev ogrobljeni za visoke zneske. In da bi bila situacija še slabša, je duma julija 2014 zakon spremeni-la. Sedaj lahko ministrstvo za pravosodje nevladne organizacije prisilno uvrsti na seznam »tujih agentov«, in sicer brez kakršne-koli obveze, da bi moralo to dokazati na sodišču. Doslej je bilo na seznam »tujih agentov« prisilno uvrščenih skorajda 70 nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z vprašanjem človekovih pravic, okolje-varstvom in celo znanostjo. Številne od teh organizacij so se raje odločile, da bodo prenehale s svojimi aktivnostmi, kot da bi prejele to sramotno oznako.

Ne glede na razsežnost škode, ki jo je ruski civilni družbi povzro-čil zakon o »tujih agentih«, so ruski zakonodajalci pred kratkim sprejeli nov, še bolj za lase privlečen zakon, ki zadeva t. i. »neza-želene organizacije«. Duma je zakon na hitro sprejela maja letos, takoj zatem ga je potrdil Vladimir Putin. Četudi izraz »nezaželena organizacija« ne zveni tako zlovešče kot »tuji agent«, so njegove potencialne posledice še bolj uničevalne. Zakon daje generalnemu državnemu tožilcu izredno pristojnost, da lahko katerokoli tujo ali mednarodno organizacijo razglasi za »nezaželeno«. To *de facto* pomeni, da lahko generalni državni tožilec vsako organizacijo – ki zastopa bodisi gospodarske bodisi kakšne druge interese –, za ka-terero meni, da predstavlja grožnjo »državni varnosti«, »nacionalni obrambi« ali pa »ustavnemu redu« Ruske federacije, preprosto

prepove. In še več, zakon je uvedel tudi upravne globe za ruske državljane, ki »se udeležujejo aktivnosti nezaželenih organizacij«. Kot je za takšne predpise običajno, tudi ta orwelovski zakon ne natančno definira, kaj točno to sploh pomeni. Ali je tvitanje novic »nezaželenih« organizacij dovoljeno? Kaj pa dopisovanje prek e-pošte? Ali je sploh dovoljeno govoriti z osebami iz teh organizacij? Verjetno bomo odgovore na ta vprašanja dobili šele, ko bodo pristojne instance zakon pričele tudi dejansko izvajati. Tistim, ki pa se ne bodo prostovoljno prenehali »udeleževati aktivnosti nezaželenih organizacij« in bodo zakon prekršil vsaj dvakrat v obdobju šestih mesecev, pa bo grozila šestletna zaporna kazen.

Nek ruski poslanec je generalnega državnega tožilca že pozval, naj prepove človekoljubne organizacije, kot so *Amnesty International*,

V preteklem letu so ruske oblasti pod lažnimi pretvezami blokirale številne neodvisne internetne strani, mnogi neodvisni novinarji pa so dali odpoved ali celo zapustili državo, nad peščico preostalih medijev pa se je izvajal takšen pritisk, da so delovali v stalnem strahu in negotovosti.

Human Rights Watch, *Carnegie Foundation* in *Transparency International*. Poslanca iz vrst Komunistične stranke sta po zgledu svojega kolega zahtevala še, da se med »nezaželene organizacije« umesti tudi *Open Society Foundations*. Seznam generalnega državnega tožilca zaenkrat sicer ostaja prazen, toda ni dvoma, da se bodo nekatere velike mednarodne organizacije za človekove pravice kmalu znašle na črni listi ruske vlade, ruskim državljanom pa bo z grožnjo zaporne kazni prepovedano, da bi na kakršenkoli način sodelovali z njimi. Zelo verjetno pa se bodo sodelovanja preprosto ustrašili. Kot kažejo izkušnje, zakonodaja, ki se v svoji formulaciji zdi zelo represivna, pogosto ostane mrtva črka na papirju. Tako je bil npr. razvpiti zakon proti »homoseksualni propagandi« od julija 2013, ko je bil sprejet, uporabljen le nekajkrat. Toda veliko bolj škodljiva je posredna škoda, ki jo takšna zakonodaja povzroči ruski civilni družbi. Enako kot zakon o »homoseksualni propagandi« bo tudi nedavni zakon o »nezaželenih organizacijah« s pomočjo ustrahovanja in samocenzure milijone ruskih državljanov in državljanek potisnil nazaj v molk in skrivaštvo.✕

PREVOD: MITJA JANČAR

Evgenij Beljakov je ruski aktivist za človekove pravice. Med drugim je delal za mednarodni organizaciji Front Line Defenders in Human Rights Watch.

Kako lahko podprem Razpotja?

ODPREM TRAJNIK NA TRR IZDAJATELJA REVIJE

Društvo humanistov Goriške
XXX. divizije 13a
5000 Nova Gorica

Namen: donacija reviji Razpotja

Koda namena: CHAR – Plačilo za dobrodelne namene
TRR: SI56 0475 0000 1549 723, Nova KBM d.d.

DONIRAM PREKO PAYPALa (TUDI S KREDITNO KARTICO)

Povezava na spletni strani razpotja.si/donirajte

0,5 % DOHODNINE NAMENIM IZDAJATELJU REVIJE

Obrazec na spletni strani razpotja.si/donirajte

REVIJA JE BREZPLAČNA,
NE MORE PA NASTAJATI POPOLNOMA ZASTONJ.